

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LIV

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејчровић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

БЕОГРАД
2007

Радмила Жугић

ГЕНИТИВНЕ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ СИНТАГМЕ ПРОСТОРНЕ И МЕСНЕ СЕМАНТИКЕ У ГОВОРУ ЈАБЛАНИЧКОГ КРАЈА С ПРЕДЛОЗИМА: ОКО, ПОРЕД / СПОРЕД, ПОЗА, ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ, ВРЗ

У раду ће бити анализирани генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја с предлозима: ОКО, ПОРЕД / СПОРЕД, ПОЗА, ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ и ВРЗ. У циљу формирања што потпуније слике о овим предлошко-падежним синтагмама, пратићемо стање и у осталим призренско-тимочким, као и у неким косовско-ресавским говорима, у оној мери коју нам о синтакси падежа нуде њихови постојећи монографски описи.

Кључне речи: предлошко-падежна синтагма, општи падеж у функцији генитива, аналитички тип деκлинације, морфолошки генитив, генитивна синтагма просторне или месне семантике.

1. Овај рад представља наставак истраживања генитивних предлошко-падежних синтагми просторне и месне семантике с предлозима ОКО, ПОРЕД / СПОРЕД, ПОЗА, ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ, ВРЗ.¹

Овде ћемо, такође, сходно значају који имају за разумевање овог падежног облика, поновити ставове М. Ивић о генитиву као неутралном члану падежног месног система, који је „најшири најопштији падеж места по значењу и употреби у нашем језику“², и Фелешка о генитиву као једином падежу којим се исказује аблативни просторни однос, у мноштву просторних релација које се осим њиме изражавају и другим падежима³.

¹ Реч је о раду *Генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја*, у коме су анализирани конструкције с предлозима ОД, ДО, КУДЕ, ИЗ и ПРЕКО, објављеном у LXII броју Јужнословенског филолога.

² М. Ивић 1957: 155.

³ К. Фелешко 1995: 79: „Од свих анализираних предлошко-падежних конструкција апсолутно најбројнију групу чине конструкције општег просторног значења — од 52 типа предлошко-падежних конструкција 36 се одликује примарним просторним значењем“ (реч је о аблативном просторном значењу — подвлачење моје).

Бројност предлога уз Г за означавање различитих значења (просторних, темпоралних, посесивних)⁴, како у књижевном језику тако и у свим српским дијалектима, далеко је већа у поређењу са било којим другим падежом. Наиме, генитив је једини падеж у српском језику „који је временом проширио своје поље употребе“⁵.

1. 1. Напред изнета сазнања о генитивним синтагмама односе се и на стање у говору јабланичког краја, с тим што се у обзир морају узети три битне чињенице које га оштро диференцирају од стандардног српског језика: прва се односи на аналитички тип деκлинације у овом јужноморавском говору, па се у складу с тиме овде мора говорити о генитивним предлошко-падежним конструкцијама са ОП (општим падежом) у функцији генитива. Друга се тиче мањег броја предлога⁶ који се везују за ОП у функцији генитива, што условљава и ужу лепезу генитивних значења. Трећа разлика се огледа у другачијем облику појединих предлога који овај говор с једне стране удаљавају од стандардног идиома, а с друге стране га приближавају неким говорима призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске зоне.

1. 2. Сходно задатој теми, овде ће бити речи о генитивним предлошко-падежним синтагмама за исказивање различитих месних значења, односно просторних релација. Изнећемо запажања о конструкцијама с предлозима ОКО, ПОРЕД / СПОРЕД, ПОЗА, ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ и ВРЗ, чије је основно значење месно, односно значење просторне релације. Од наведених предлога, само предлог ОКО поред примарног месног, има и нека друга генитивна значења (темпорално нпр.).

1. 3. Разматрање предлошко-падежних конструкција биће изложено по предлозима. Као и досад, тако ћемо и овом приликом, најпре анализирати значења конструкција са наведеним предлозима у говору јабланичког краја⁷, а затим ћемо наведена значења компарирати са стањем у осталим призренско-тимочким и неким косовско-ресавским говорима, наравно у оној мери коју нам нуде студије које се баве њиховим описом.⁸ Желимо да на овај начин пружимо бар мало потпунији увид у падежну проблематику говора јабланичког краја, сагледавајући је

⁴ За потпунији увид у то која се све значења могу исказати генитивним предлошким конструкцијама у српском књижевном језику, видети код : М. Ивић 1958: 143–145 и К. Фелешко 1995: 77–153.

⁵ М. Ивић 1958: 161.

⁶ Ово није карактеристика само јабланичког, већ и неких других говора, нпр. трстеничког. О овоме в. Д. Јовић 1968: 162.

⁷ Потврде ћемо узимати из Р. Жугић 2005¹ и материјала прикупљеног на терену путем синтаксичког упитника.

⁸ Овде ће, што је сасвим природно, највише података бити у двома студијама које се искључиво баве синтаксом падежа: *Синтакса падежа у говору Левча Р. Симића и Ујошреба падежних облика у Параћинском Поморављу* С. Милорадовић. У осталим студијама наведених говорних зона, врло детаљно се разматрају фонетика и морфологија, док се синтакса падежа, сходно њиховој намени, интерпретира у суженом обиму.

не само као изоловану појаву већ појаву која је у некој врсти констелације са осталим говорима призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске зоне. Пратићемо, такође, продор аналитизма из призренско-тимочких говора у говоре косовско-ресавског дијалекта, или у говоре прелазног типа између једних и других.

Предлошко-падежне синтагме ОКО + ОП (у функцији генитива)

2. Овом конструкцијом одређује се место на коме се нешто дешава, одиграва, збива са свих страна појма исказаног именицом у општем падежу у функцији генитива:

Замићај жито *око вра*; да залићаш *око кућу*; да ми се не мува *око кућу*; нало-жимо па поседамо *око огањ*; наредимо снапја *око сивојсер*; витламо се със стоку *око сивојсер*, докле овршимо; закитимо га прво њега, па заодимо такој *око зајис*; мава га *око кућу*; поседамо *око шанур*; клекнев жене *око мршвака* и га редив, плачев га; не расипујте воду *око бунар*; цел ноћ да залићаш *око кућу*; теј мазнуље што се *око шебе* мазнив; ће изеш ћутек за тој мотљање *око мене*; бев се собрали *око оној девојче*; мангупарија се беше почела собира *око њега*; мува се мачка *око ишлики*; ѓврте се *око мене* и мора му дадем; отрошимо се *око овуј свадбу*; ће продадемо једно телче па ће се поткрпимо *око свадбу*; там у тија села *око Београд*; дете се мувало *око кокошарник* па пуно с вшке; не истришај се туј *око каншу*; све ми бог *око мене* тутоње даја; отк[д] це тутка *око тај ручък*.

2. 1. Истом конструкцијом исказује се обухваћеност неког предмета, дела тела радњом која се врши са свих његових страна: набијемо притке *око корењ*, заградимо га; не ми се мувај *око ноге*; клечка ву се врже на свињу *око гушу*; врже му се на дете црвено конче *око ручке*, од урок; штранга ми беше *око руку*; врже марамче *око шију*; вржи бајадер *око гушу*.

2. 2. Сада ћемо дати преглед наведених значења у осталим призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима.

У говору Бучума и Белог Потока, предлог ОКО је уобичајен у фонетском лику ОКОЛ. Богдановић, од генитивних значења која су предмет истраживања у овом раду, наводи семантичку реализацију овог предлога са ОП која се односи на означавање места (*окол бунар* се не играју деца).⁹

У оквиру генитивних значења, Вукадиновић за говор Црне Траве и Власине региструје и предлог ОКО / ОКОЛО наводећи три примера без назнаке значења: облітамо *око кућу*, тераш *око сивојсер*, све *около језеро*.¹⁰ Овде, наравно, разазнајемо прву семантичку реализацију предлошко-падежне конструкције ОКО / ОКОЛО, по систематизацији значења која смо дали за овај предлог.

Тирић за говор Понишавља бележи месно значење предлога ОКОЛ са ОП у функцији генитива. У пет наведених примера, овај предлог је употребљен у пр-

⁹ Н. Богдановић 1979: 111.

¹⁰ В. Вукадиновић 1996: 255.

вом значењу наше класификације, а ми овде наводимо само пример: *окол тој дрво наредимо снопови*.¹¹

У говору Запаља, Марковић за предлог ОКО(Л) са општим падежом диференцира два генитивна значења: значење места, тј. простора „на коме се што врши или простире“ (па би си нешто *окол кућу правил*) и значење приближности (*просторне* — подвлачење моје) (оздóл негдè *око Ниш* ли е)¹².

Богдановић за говор Алексиначког Поморавља наводи два значења предлошко-падежне синтагме ОКО / ОКОЛО + ОП, а за наше истраживање је битно значење прво (па *около онај асѝнал* укотур два-три пúта)¹³ које се у нашој класификацији значења с предлогом ОКО поклапа са првим значењем.

У раду који је претходио овоме,¹⁴ као и у радovima о другим генитивним значењима¹⁵ у говору јабланичког краја, изнета је констатација о сложенијој ситуацији у погледу употребе генитива у косовско-ресавским говорима, а то истичемо и овде. Она се очитује у значајној превази морфолошког генитива над аналитичким генитивом са номинативом — акузативом или општим падежом у функцији генитива, а следствено томе и осталих падежних облика.

У ресавском говору, нажалост, међу примерима којима се у делу Морфологија потврђује дефлекција именица, нашли смо само један пример с предлогом ОКО, и то пример у коме предлог стоји уз именицу у општем падежу: *седè око ва̋шру*. Међутим, увидом у примере за означавање како генитивних значења тако и значења осталих падежних облика, установили смо да употреба општег падежа, уз преовлађујући морфолошки генитив, у овом говору није ретка појава.¹⁶

У говору Трстеника генитив се употребљава „по правилу као у књижевном језику. Већа суженост његове употребе формално се манифестује само у мањем броју предлога које овај говор има уз генитив.“¹⁷ Тако међу предлозима нема и предлога ОКО¹⁸, па се не могу извучити никакви закључци о евентуалној употреби номинатива-акузатива, односно општег падежа у функцији генитива. Једино што се поуздано може рећи о употреби предлошког генитива у трстеничком говору јесте Јовићева констатација да се у генитиву с предлозима *код* и *од*: *била код неки мѝмци*, *купио од неки дѝмци* може говорити „о почетку продирања аналитичности у падежни систем. Један од доказа је што се ова особина јавља чешће идући ка Сталаћу, ближе зони јужноморавског говора. Овакве конструкције познате су и неким шумадијским говорима, а често се јављају и у долини Велике Мораве.“¹⁹ Неће бити наодмет дати и Јовићево тумачење ове појаве које је наве-

¹¹ Љ. Ћирић 1999: 160.

¹² Ј. Марковић 2000: 228.

¹³ Н. Богдановић 1987: 236.

¹⁴ Р. Жугић 2006¹: 259–280.

¹⁵ Р. Жугић 2005²: 179–189; Р. Жугић 2006²: 217–225; Р. Жугић 2006³: 349–364; Р. Жугић 2006⁴: 135–144.

¹⁶ А. Пецо — Б. Милановић 1968: 300–332.

¹⁷ Д. Јовић 1968: 162.

¹⁸ Исто: 155 и 164–166.

¹⁹ Исто: 83.

дено у фусноти: „У Шумадију овај феномен унели су досељеници. У долину Велике Мораве такође досељеници, али се ту осећа и утицај близине призренско-тимочког дијалекта.“²⁰

Иако је употреба општег падежа у говору Левча као спорадична појава могућа, до ње не долази у предлошко-падежној синтагми с предлогом ОКО, већ је свуда уз овај предлог морфолошки генитив: ОКО + Г. Овде је, такође, битно упоредити значења генитивних синтагми с наведеним предлогом у говору Левча са значењима у осталим говорима призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске зоне. Ово је, наравно, могуће захваљујући исцрпној анализи значења реализованих с овим предлогом.

Конструкција ОКО + Г употребљава се у овом говору „за обележавање близине.“²¹ У оквиру овога, Симић наводи две семантичке реализације просторно-месне семантике. Као прво такво значење овде се наводи „латероперкурзивно значење без назначења да ли се пролажење врши с једне или с обе стране онога што је означено именицом у облику Г; да ли се кретањем врши одвајање или не“. Овде се даје више примера у којима глаголска реч указује да се „кретање продужава у простору даље од објекта означеног Г“, а ми ћемо навести само један: *око куће јурну куче*, и један пример у коме се кретање везује за тај простор: *морам да облѐћем око њѐга*.²² Ова предлошко-падежна синтагма употребљава се да означи лоцираност глаголске радње у близини предмета који је означен именицом у генитиву. Примери који се за ово значење наводе показују да се ради о обичном месном значењу, јер они или никако не подразумевају кретање, или је значење кретања сасвим у задњем плану“. Овде наводимо по један пример овакве диференцијације: *мртви око вайше лежѐ* и *око њи’ се бѹтало тѹ*.²³

Као што се из претходне елаборације да закључити, у говору Левча се реализују иста просторна и месна значења као и у осталим косовско-ресавским и призренско-тимочким говорима. Она, због циљева студија о овим говорима, нису свуда у потпуности приказана, али сматрамо да је овакав закључак одржив на основу примера детаљно истраженог по једног представника једног или другог дијалекта (наведена значења у говору јабланичког краја као јужноморавског и говора Параћинског Поморавља као прелазног између призренско-тимочког и косовско-ресавског дијалекта)²⁴.

У говору Параћинског Поморавља, предлошко-падежна конструкција ОКО + Г/ОП (месни генитив или ОП у функцији месног генитива) има две семантичке реализације: означавање локације „на којој се нешто одиграва, дешава, обавља са свих страна појма представљеног именицом у генитиву/општем падежу (јуримо га *око куће*; идемо *око њај зайис*) и означавање предмета или дела те-

²⁰ Д. Јовић 1968: 83.

²¹ Р. Симић 1980: 51.

²² Р. Симић 1980: 51.

²³ Исто.

²⁴ С. Милорадовић 2003: 110–111.

ла, најчешће кружног или ваљкастог облика који је вршењем неке радње обухваћен са свих страна (облага ти *око гџише*; пупче *око гџишу* му замотано).²⁵

На основу наведених примера може се закључити да су у овом говору много чешће синтагме с именицом у општем падежу, поредећи ово стање са осталим косовско-ресавским говорима.²⁶

2. 3. Прегледани материјал дозвољава извлачење неколико закључака о предлошко-падежним синтагмама с предлогом ОКО: у свим говорима призренско-тимочког и косовско-ресавског дијалекта, овим конструкцијама се првенствено означава место вршења радње са свих страна појма који је означен појмом у општем падежу/морфолошком генитиву.

2. 3. 1. Призренско-тимочке говоре одликује искључива употреба општег падежа. У косовско-ресавским говорима преовладава употреба морфолошког генитива, али је у већој или мањој мери, од говора до говора, приметан и продор општег падежа. На основу података којима смо располагали, установили смо да се предлог ОКО с ОП јавља у ресавском говору и у говору Параћинског Поморавља. У говору Трстеника нисмо наишли на конструкције с предлогом ОКО, а за евентуалне разлоге њиховог изостајања в. фусноту 17. У левачком говору, судећи по датом материјалу, предлог ОКО иде искључиво уз морфолошки генитив.

2. 3. 2. Овај предлог се у призренско-тимочким говорима јавља још и у ликовима ОКОЛ и ОКОЛО, који у косовско-ресавским говорима изостају.

*Предлошко-падежне синтагма ПОРЕД (СПОРЕД) + ОП
(у функцији генитива)*

3. Падежним синтагмама с овим предлогом исказују се и значења места.

3. 1. Примарним значењем се исказује позиција некога/нечега, односно вршење радње у непосредној близини појма у општем падежу:

Садим ја у башчу *йоред леје*; има *сийорей иушјева* трава; кућа ги је *йорей иуш*; посади једно вишњиче *йоред бунар*; врљим травуљак *йорей корийо*; остај тикву *йоред враша*; да видиш ко се она кршка кџт прође *сийоред њега*; седни *йоред шийорей*, огреј се; там је *йорей казан*; *йорей иуш* је направивја кућу, неоградено још; седо *йоред онуј жену*; стадо *йоред младожењу*, те овакој; *сийоред лезербу* ги пасла краве.

3. 2. Другом семантичком реализацијом исказује се динамика кретања и релација тог кретања у односу на појам у општем падежу којим се именује одређено место:

Трчећим прођем ноћом *йоред гробје*; прође *йоред човека*; провужда *йоред мајку* си ко ветар да гу носи; прође *сийоред мене сшару жену*, ни добротро, ништа; ћутећим прође *йоред човека*; кџт се извукомо и[з] шуму, па запуцамо *йорей*

²⁵ В. фусноту 24.

²⁶ С. Милорадовић 2003: 111.

йуџи; има си идеш све *сйоред реку*, до съм село; прођуемо ми *сйоред њину кућу*; ако те стра, ти си иди *йоред овај йрав йуџи*, чистина.

3. 3. Прегледаћемо сада реализацију генитивних значења с овим предлогом у осталим призренско-тимочким и неким косовско-ресавским говорима.

Богдановић бележи предлог ПОРЕД у Белом Потоку са значењем места (поред нас пројде и оде; не иди поред старца), уз две напомене: овде се чује и фонетски лик ПОРАД (*йора^m кућу* засадили цвеће); у Бучуму је предлог ПОРЕД познат, али фреквентнију употребу има предлог ПОКРЕ.

За говор Црне Траве и Власине, Вукадиновић међу генитивним значењима с предлозима потврђује и употребу предлога ПОРЕД. Аутор не коментарише значење предлошко-падежне синтагме ПОРЕД + ОП, али је из три наведена примера (туј *йоред ваџру*; *йоред воду* има лука и *йоред йуџи* стане) јасно да је реч о значењу вршења радње у непосредној близини места означеног појмом у општем падежу²⁷.

Тирић за говоре Понишавља бележи само један пример с предлогом ПОРЕД у генитивном значењу „близине појму у ОП“ (*йоред гробје* пролазе).²⁸ На истој страни аутор наводи још неколико предлога који су семантички еквиваленти предлога ПОРЕД, а то су: ПРЕКАЈ, ПОКРЕ, КРАЈ са већом фреквенцијом, чиме се и објашњава тако ретка употреба предлога ПРЕКО.

У говору Запања, овај предлог се јавља у лику ПОРАД, дакле као и у Белом Потоку код Богдановића, и налази се у синонимији са предлогом ПОРЕД за исказивање генитивних значења позиције уз глаголе мировања (све *йорад слог* наредено) и „динамике кретања у односу на дато место“ (пројдо *йорад гробје*).²⁹

За Алексиначко Поморавље се наводи само предлог ПОРЕД са примерима (све куће *йоред йуџи* — значење позиције) и (прођеш *йоред йијац* па још мало — значење релације)³⁰.

Сада ћемо дати преглед употребе значења овог предлога у суседним косовско-ресавским говорима.

У ресавском говору, како је речено, замашнија је употреба номинатива — акузатива или општег падежа, како у беспредлошком тако и генитиву с предлозима. Нажалост, у поглављу Морфологија, у делу Деклинација, с предлогом ПОРЕД пронашли смо само два примера: поред *један йџош* и *йоред зџмљу*. Но, и поред тога, и наведене предлошко-падежне синтагме ПОРЕД + ОП, довољно се уклапају у општу слику ресавског говора о употреби морфолошког генитива с једне стране, и номинатива — акузатива или општег падежа с друге стране.

Говор Трстеника одликује књижевна употреба генитива. Дистинкција стандардни српски језик / говор Трстеника огледа се у мањој могућности релација „која се овим предлозима може обележити [реч је о предлозима од, до, из, са / сас / саз — прим Р. Ж]. То је потпуно у складу с потенцијалним богатством веза

²⁷ В. Вукадиновић 1996: 254.

²⁸ Љ. Тирић 1999: 160.

²⁹ Ј. Марковић 2000: 229–230.

³⁰ Н. Богдановић 1987: 236.

предлог + падежни облик које овај дијалекат има.³¹ За предлошко-падежну конструкцију ПОРЕД + Г, Јовић наводи неколико примера са значењем места у којима је употребљен морфолошки генитив. Међу њима је један пример са ликом ПОРЕД (*йоред газдџаша дџа*), а преостала два су употребљена у фонетском лику СПОРЕД (*дозииђуиу сйоред брџа, сйоред мџе*) који је својствен неким призренско-тимочким говорима, али не и стандардном српском језику. Дакле, када говоримо о генитивној синтагми с предлогом ПОРЕД у говору Трстеника, разлика између стандардног српског језика и говора Трстеника у равни је употребе још једног фонетског лика за овај предлог у говору Трстеника.

Симић, уз напомену да овај предлог у говору Левча има живу употребу, наводи три значења синтагми ПОРЕД + Г. Мада су сва значења довољно потврђена примерима, овде ћемо као илустрацију навести само по један пример за свако од њих.

Прво је латероперкурзивно значење: *прђџемо йоред^м Сџфџе*; друго је значење вршења радње у целини „на месту поред онога што означава именица у Г“: *пџсле лџго и јџ йоред њџ*; треће значење позиције места уз глаголе мировања: *лежџо овџко йоред^м крџвџџа*.

У грађи се нашао и један пример употребе предлога ПОРЕД са ОП: *прђџе йоред њџ*.³²

Милорадовић за говор Праћинског Поморавља бележи два значења: првим значењем се исказује „позиција некога/нечега или одвијање радње (у целини) у непосредној близини“ онога што је именовано управним чланом синтагме: *корџто тџрим йоред бунџра*; другим значењем се исказује релација вршиоца радње у односу на конкретно место као и динамика кретања: *крџнеш йоред онџ йродџвниџе*.³³ Предлог иде уз морфолошки генитив и ОП.

3. 4. За конструкције с предлогом ПОРЕД или његовим семантичким еквивалентима, ваља истаћи неколико закључака.

3. 4. 1. У говору јабланичког краја, њима се исказују два значења: примарно значење позиције некога/нечега, односно вршења радње у непосредној близини појма у општем падежу и динамика кретања и релација тог кретања у односу на појам у општем падежу којим се именује одређено место.

3. 4. 2. Овакво стање је забележено и у говору Запаља, док остали призренско-тимочки говори констатују само прво наведено значење с овим предлогом.

3. 4. 3. Сличан однос у смислу диференцијације генитивних значења с предлогом ПОРЕД налазимо и у косовско-ресавским говорима. Прво значење је примерима потврђено у ресавском и трстеничком говору, док се за говоре Левча и Параћинског Поморавља даје потпунија и прецизнија семантичка диференцијација.

3. 4. 4. Употреба ОП у функцији генитива, као уосталом и код осталих падежних облика, у говору јабланичког краја и свим осталим говорима призрен-

³¹ Д. Јовић 1968: 164.

³² Р. Симић 1980: 52.

³³ С. Милорадовић 2003: 112–113.

ско-тимочког дијалекта је константа. Однос предлошко-падежних синтагми с предлогом ПОРЕД + Г и ПОРЕД + ОП у прегледаним косовско-ресавским говорима није уједначен. Као што смо видели, конструкција са општим падежом је честа у ресавском говору, у говору Трстеника имамо само конструкцију с морфолошким генитивом, у Левчу се бележи само један пример са употребљеним општим падежом, док у Парафинском Поморављу „незнатно претежу примери с генитивном формом над примерима с конструкцијом *йоред* + ОП“.³⁴

3. 4. 5. У погледу употребе различитих фонетских ликова предлога ПОРЕД, као и употребе других еквивалената овог предлога, у призренско-тимочким говорима влада извесно шаренило: у јабланичком крају се јавља ПОРЕД / СПОРЕД; у Бучуму и Белом Потоку ПОРЕД / ПОРАД / ПОКРЕ; у говору Црне Траве и Владине, као и у говору Алексиначког Поморавља, само ПОРЕД; у Понишављу ПОРЕД / ПРЕКАЈ / ПОКРЕ / КРАЈ и у говору Заплања ПОРЕД / ПОРАД. У косовско-ресавским говорима влада извесна уједначеност: осим у Трстенику, где се јавља ПОРЕД / СПОРЕД, у свим осталим овде прегледаним говорима употребљава се само предлог ПОРЕД.

Предлошко-йадежна синтагма ПОЗА+ ОП (у функцији генитива)

4. Предлошко-падежна синтагма ПОЗА + ОП је семантички еквивалент синтагме ИЗА + Г у месном значењу у стандардном српском језику. Дакле, има функцију оријентационог означавања места и показује да се радња врши са задње стране појма означеног именом у ОП у функцији генитива. Конструкција с предлогом ПОЗА у синонимiji је с предлогом ПОСАДИ, чије је поље употребе знатно сужено, највероватније из потребе за језичком економијом, док се предлог ИЗА + ОП уопште не употребљава. Предлог ПОЗА се ретко среће у осталим призренско-тимочким говорима, а у косовско-ресавским је замењен еквивалентима ИЗА, ПОЗАДИ.

Иди *йоза кола*; ста̀ни *йоза мене*; *йоза оној брекче* су шуманске куће; *ћу ти завржем фљу̀ску*, па ће ти све с̀вни *йоза уши*; имаја једну камарку сено *йоза кућу*; *имам једно лешинче расад там йоза кућу*; кантиче мармуладу сакрила *йоза грнци*; *йди йоза йлош*; *накрвљосаја се там йоза кућу*; *накршија се ники там йоза салач*; *ђубре йоза враша*; *тој љубре не га чувај йоза враша*; *сакри се йоза кола*; праз у башчинче *йоза кућу*; *тури гу йоза враша у хош*; па ће се чешаш *йоза уши*; *имашем нико цвећнце йоза кућу*, пилики ми га све ишчапрљали; *немој те жвајзнем па ће се чешаш йоза уши*; девојка на четврту хошку *йоза враша*; *овде йоза наше куће ни е башча*.

4. 1. Даље ћемо прегледати конструкције с овим предлогом у призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, а за говоре који немају овај предлог навешћемо његов еквивалент којим ћемо потврдити наведено генитивно значење.

³⁴ Исто: 113.

³⁵ Н. Богдановић 1979: 113.

Говор Бучума и Белог Потока не познаје предлог ПОЗА. Његов семантички еквивалент је предлог ИЗА и „значи да се нешто налази иза појма у општем падежу“: штала се постаља *иза кућу*.³⁵

Слична је ситуација и у говору Црне Траве и Власине. За оријентационо означавање места у смислу, иза нечега или некога што се исказује појмом у општем падежу, у употреби је предлошко-падежна синтагма ИЗА + ОП. Вукадиновић за ово генитивно значење с предлогом ИЗА наводи неколико примера, од којих издвајамо само један: тамо *иза Планау*.³⁶

У говорима Понишавља „генитивно значење места иза појма у ОП“ исказује се предлошко-падежним синтагмама ЗАД / ЗАДИ / САДИ + ОП и ПОЗАДИ / ПОСАДИ + ОП: врљи ју *зад враћа*; *зади Пирош* има село Крупџ; у браниште *sadi њојату*; села што су *њзади Ниш*; *њsadi кућу* пут.

У свим наведеним примерима могућа је замена наведених предлога предлогом ИЗА без померања семантике. Другим речима, у овим говорима су дати предлози синонимични с предлогом ИЗА у стандардном српском језику.³⁷

Предлог ПОЗА и његову варијанту ПОЗАДИ, у синонимичји с предлогом ИЗА у стандардном језику, познаје и део говора Заплања, и то онај који се наслања на јужноморавску говорну зону: сакрие се *њза камен*, *њзади њума*.³⁸

За говор Алексиначког Поморавља, Богдановић за генитивно значење које се овде разматра, наводи најпре предлог ИЗА са ОП, а потом каже „у употреби је и предлог поза“.³⁹ Аутор наводи по два примера употребе за један и други предлог, али ми на основу тога не можемо доносити закључак о широј или ужој заступљености једног или другог, већ ћемо се задовољити информацијом о присуству оба ова предлога: *иза кућу* правија шупицу; неко најђе, а ми прасе па *њза враћа*.⁴⁰

Чини се занимљивом ситуација да у једном говорном типу, сврљишко-заплањском (Богдановићев Бели Поток, црнотравски говор Вукадиновића, Доње Понишавље Ћирића, део Заплања који се ослања на Сврљиг Ј. Марковић) или тимочко-лужничком (Бучум Богдановића, власински говор Вукадиновића, Горње Понишавље Ћирића, део Заплања који се ослања на јужноморавске говоре), или јужноморавском (јужноморавска зона Алексиначког Поморавља Н. Богдановића, јабланички крај Р. Жугић), а све у оквиру призренско-тимочког дијалекта, у погледу употребе предлошко-падежних синтагми у значењу за оријентационо означавање места — са задње стране појма у ОП, влада извесно шаренило. Из свега досад реченог, можда би се могао извући закључак да је предлог ПОЗА типичан за јужноморавски говор. У напред наведеном генитивном значењу он нема семантички еквивалент у предлогу ИЗА, већ је њему синонимичан предлог ПОЗАДИ / ПОСАДИ. У прилог овој тези иде и постојање предлога ПОЗА, ПОЗАДИ у зони Заплања која се ослања на јужноморавски говор уз одсуство предлога ИЗА

³⁶ В. Вукадиновић 1996: 254.

³⁷ Љ. Ћирић 1999: 161.

³⁸ Ј. Марковић 2000: 229.

³⁹ Н. Богдановић 1987: 235.

⁴⁰ Н. Богдановић 1987: 235.

и јужноморавској зони Алексиначког Поморавља Н. Богдановића која има употребу и ПОЗА и ИЗА.

За ресавски говор нисмо пронашли примере генитива с предлогом ИЗА или неким његовим еквивалентом који смо сретали у прегледаним призренско-тимочким говорима.⁴¹

У трстеничком говору, Јовић не бележи предлог *иза* уз генитив, нити било који његов семантички еквивалент.⁴² О могућим разлозима, изузев једног који је и у овом раду често истицан⁴³, можемо се кретати само у домену претпоставки. Један од могућих разлога може бити селективан приступ предлозима који иду уз генитив, као последица процене да предлог *иза* има обично генитивно значење, како је то у стандардном језику. Друга претпоставка може лежати у ауторовом настојању да синтакси падежа посвети мање простора с обзиром на задате циљеве које је монографија имала пред собом. Нешто прецизнију слику о разлозима непосведочености предлога ИЗА у трстеничком говору можемо стећи посредно, на основу података које о употреби овог предлога износе Симић и Милорадовић за говоре Левча и Параћинског Поморавља. На основу свега овога можда би био могућ закључак да разлози нерегистровања предлога ИЗА у трстеничком говору леже у комбинацији његове ниске фреквенције са селективним приступом предлозима, што искључује оне са ниском фреквенцијом.

Говор Левча одликује употреба „речи ПОЗАДИ“ уз генитив, а наведени примери показују да овај предлог има позиционо месно значење „иза“: постави једну клупу *йозади камијона*.⁴⁴ Овде је занимљиво истаћи Симићеву констатацију да у његовој грађи нема много примера за предлог ИЗА, „али се јавља већи број просторних значења⁴⁵.“ Од четири наведена значења једно је позиционо: једна стој *там иза каџе*, управо оно значење које има предлог ПОЗАДИ.

У говору Параћинског Поморавља, предлог ПОЗАДИ „јавља се уз Г у неколико примера с позиционим месним значењем 'иза'“, од којих као илустрацију наводимо само један: *йозади казана држй*.⁴⁶ У вези са предлогом ИЗА, Милорадовић истиче да је „поље његове употребе сужено у односу на књижевни језик због употребе предлога *йозади* за оријентационо означавање места“, као и због употребе локативне конструкције с предлогом *йо* у овом значењу уместо предлога *иза*.⁴⁷

Судећи по примерима које Симић и Милорадовић наводе за предлошко-падежне синтагме с предлогом ПОЗАДИ, може се рећи да овај предлог у овим говорима иде уз морфолошки генитив. За предлошко-падежне синтагме са семан-

⁴¹ А. Пецо — Б. Милановић 1968: 300–330.

⁴² Д. Јовић 1968: 164–166.

⁴³ „Већа суженост његове употребе формално се манифестује само у мањем броју предлога које овај говор има уз генитив“ (Д. Јовић 1968: 162 и 155).

⁴⁴ Р. Симић 1980: 56.

⁴⁵ Р. Симић 1980: 55.

⁴⁶ С. Милорадовић 2003: 118.

⁴⁷ Исто: 119.

тички еквивалентним предлогом ИЗА, у Милорадовић нисмо наишли ни на један пример са ОП, а у Симић на само један пример: *то е сѐло ђдма иза Крагујевац.*

4. 2. Уопштени закључци: Предлошко-падежним синтаagmaма с предлогом ПОЗА или његовим семантичким еквивалентима, у свим призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима исказује се позиционо значење места, прецизније да се неко или нешто налази иза онога што се казује именом у ОП (у призренско-тимочким) и Г (у косовско-ресавском дијалекту).

4. 2. 1. Када је реч о употреби ОП са семантичким еквивалентима предлога ПОЗА у косовско-ресавским говорима, стање је следеће: за ресавски и трстенички говор нисмо пронашли ниједан пример овог генитивног значења са очекиваним еквивалентима ПОЗАДИ, ИЗА ни са морфолошким генитивом ни са ОП; у говору Параћинског Поморавља сви наведени примери с предлозима ПОЗАДИ и ИЗА иду уз морфолошки генитив, а тако је и у левачком говору.

4. 2. 2. Предлог ПОЗА је својствен само неким призренско-тимочким говорима који су уже опредељени као јужноморавски у целини (говор јабланичког краја), или у једном свом делу који се по положају налази на јужноморавске говоре (говор Запаља и говор јужноморавске зоне Алексиначког Поморавља). Као еквивалент овог предлога у косовско-ресавским говорима јављају се предлози ПОЗАДИ и ИЗА који се иначе срећу и у оним говорним типовима призренско-тимочког дијалекта који нису јужноморавски.

*Предлошко-падежна синтаagma ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ + ОП
(у функцији генитива)*

5. Предлог ВИШЕ у конструкцији с ОП има у јабланичком говору позиционо значење „изнад“.

Одма су ливаде *више њије*; у онј *њије више кожару*; коси онам *више Борино лојзе*; њино је *лојзе одма више нашо*; онј вишњар *више Драгину колибу*; коса на дубицу *закачена више њигову главу*; теј најродне *њије више село* што су; не стој, дете *такј више моју главу*.

5. 1. Овај предлог се јавља и у сложенем облику са предлозима ПО и ИЗ: ПОВИШЕ и ИЗВИШЕ: за моју ливаду *повише село*; тури туј слику *повише моју главу*; там су деца на пољанку *повише куће*; овчарује там на онј ширинку *извише Државно*; нема ич *убава трава онде извише насий*; камара сламу му била *одма извише кућу*; њино гробје на брде *извише село*; неће прођуев *извише ливаду некосону*, него с трактор *газив*.

Наведени сложени предлози у синонимичном су односу са простим предлогом ВИШЕ, тако да њихова међусобна замена не доводи ни до каквог семантичког померања.

5. 2. Стање у осталим призренско-тимочким говорима је следеће: у говору Бучума и Белог Потока нисмо регистровали предлог ВИШЕ, као и од њега сложене облике, а ни предлог ИЗНАД који је у синонимији с предлогом ВИШЕ.⁴⁸ Овде се у позиционом, просторно-месном генитивном значењу користи предлог НАД уместо конструкције ИЗНАД + ОП: *горе је, над село*; *не тропаж ми над главу*.⁴⁹

За говор Црне Траве и Власине, обрађујући генитивна значења, Вукадиновић потврђује предлог ИЗНАД, чије се значење узима при дефинисању значења позиције предлога ВИШЕ: *изнад језеро, изнад Прџслој, изнад Плана*. Нема ни сложених предлога са предлозима ПО, НА, ИЗ, који се иначе срећу у неким другим призренско-тимочким или косовско-ресавским говорима.⁵⁰

У говору Понишавља имамо исту ситуацију као у говору Црне Траве и Власине: *изнад њекару има кућу*.⁵¹

У говору Заплања, наведено генитивно значење, по конструкцији којом се исказује, као и по одсуству осталих предлошко-падежних конструкција, у потпуности одговара стању у Бучуму и Белом Потоку: *овде нада село*; *ако ти даде горе наји њуши плац*; *до она пут над гробје*.⁵²

Предлог ВИШЕ као и сложени предлог ПОВИШЕ бележи и Богдановић у Алексиначком Поморављу: *мој отац стој више кућу*; *има кућу мало више Бању*. У истом значењу се и овде, као и у јабланичком крају, користи предлог ПОВИШЕ: *кућа му њовише њродавницу*; *превртнуа кола там њовише кривину*.⁵³

Ни пажљивим ишчитавањем деklinације именица у поглављу Морфологија, за ресавски говор нисмо могли наћи ниједан од горе навођених предлога за оријентационо означавање места.⁵⁴

Такође, у говору Трстеника, међу предлозима уз генитив нисмо наишли на предлоге са генитивним значењем које разматрамо у оквиру предлошко-падежних синтагми ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ.⁵⁵

Симић, у Синтакси левачког говора, међу предлозима⁵⁶ који иду уз генитив, потврђује и предлог ВИШЕ као и његову варијанту ПОВИШЕ. Он наводи три просторно-месна значења генитива: суперперкурзивно уз глаголе кретања (*провучи се више кривџа*), позиционо (*један више њушића*, *један испод путића*) и супертерминално значење (*изиђемо више вџроши у ѓдне винограде*). Сложени предлог ПОВИШЕ дат је у једном примеру: у *Пџрлог ѓде њовише наши кућа*.⁵⁷

Примера са предлогом ИЗНАД нема, а ни примера са ОП уз ВИШЕ, ПОВИШЕ.

⁴⁸ Н. Богдановић 1979: 103–124.

⁴⁹ Исто: 117.

⁵⁰ В. Вукадиновић 1996: 254.

⁵¹ Љ. Ћирић 1999: 157.

⁵² Ј. Марковић 2000: 227.

⁵³ Н. Богдановић 1987: 235.

⁵⁴ А. Пецо — Б. Милановић 1968: 300–329.

⁵⁵ Д. Јовић 1968: 164–166.

⁵⁶ Р. Симић сматра да је ВИШЕ „пре прилог него предлог, али за нас је важно да се употребљава у конструкцији с генитивом, и то у сличним значењима као неке предлошке речи“: Р. Симић 1980: 56.

⁵⁷ Р. Симић 1980: 56.

Милорадовић у Параћинском Поморављу бележи предлог ВИШЕ уз Г / ОП, као и његове сложене облике НАВИШЕ и ПОВИШЕ, чији се префиксални делови *на-* и *йо-* „могу . . . сматрати неком врстом поредбеног предметка у односу на основни предлог“.⁵⁸

Наведени предлог овде има позиционо значење „изнад“: *овде више куће се налази*.⁵⁹

Ауторка, пратећи однос конкурентских предлога ВИШЕ и ИЗНАД, закључује да је предлог ВИШЕ готово потиснуо из употребе предлог ИЗНАД,⁶⁰ истичући да је таква ситуација још и у говорима Трстеника, Левча и Чумића.

Мада смо и ми, независно од овога, и не само код овог предлога, помно пратили супституцију једног предлога неким другим предлогом, напоредну употребу предлога за исто значење или пак апсолутну превагу једног и потискивање оног другог, ипак морамо истаћи још и овај добар начин уочавања и повезивања чињеница у наведеној студији. Ово стога што се таквим чињеницама обично не признаје неки значај, али јасно је да овакав систем размишљања брише питање о судбини и стању конкретног предлога ИЗНАД, који је незаобилазан у дефинисању конкретног предлога ВИШЕ.

Будући да је један од циљева овога рада утврђивање степена продора ОП у околне говоре, у овој студији нисмо морали тражити и пребројавати примере са морфолошким генитивом и оне са општим падежом, јер сама ауторка износи закључак до кога је дошла на основу увида у целокупну, а не само овде презентовану грађу: „Без обзира на мали број забележених примера, чини се да претежу примери са именичком лексемом у генитиву над онима са именицом у општем падежу“.⁶¹

5. 3. Парцијални закључци о предлошко-падежним синтагмама с предлогом ВИШЕ или његовим еквивалентима: у свим призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, наведене конструкције имају позиционо просторно-месно генитивно значење да се неко или нешто позиционира изнад некога или нечега што означава појам с именом у ОП или Г.

5. 3. 1. У ресавском и трстеничком говору нисмо наишли на предлог ВИШЕ и његове варијанте или друге семантичке еквиваленте, тако да не можемо изнети ни податке о његовом везивању за морфолошки генитив или ОП. У говору Левча предлог ВИШЕ / ПОВИШЕ захтева морфолошки генитив, док се у Параћинском Поморављу чешће употребљава морфолошки генитив у поређењу са ОП.

5. 3. 2. У погледу заступљености предлога ВИШЕ у овом генитивном значењу, стање је готово уједначено у већини призренско-тимочких и косовско-ресав-

⁵⁸ С. Милорадовић 2003: 113.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ Милорадовић каже да предлог ИЗНАД употребљавају углавном млађи говорници. Будући да се у дијалекатским истраживањима узимају претежно старији информатори, она каже да у својој грађи није имала примере са овим предлогом.

⁶¹ С. Милорадовић 2003: 114.

ских говора. Тако у говору јабланичког краја имамо предлог ВИШЕ са препонира-ним елементима ПО- и ИЗ-; у говору Алексиначког Поморавља у употреби су предлози ВИШЕ / ПОВИШЕ, а овако је и у левачком говору; у говору Параћинског Поморавља јавља се ВИШЕ са препонираним елементима ПО- и НА-. У свима њима нема конкурентског предлога ИЗНАД који смо ту очекивали, а појавио се у неким призренско-тимочким говорима. Тако је у говору Црне Траве и Власине и говору Понишавља у овом генитивном значењу у употреби једино предлог ИЗНАД, а у говору Бучума и Белог Потока, као и у говору Запања предлог НАД + ОП.

Предлошко-падежна синтагма ВРЗ + ОП (у функцији генитива)

6. Предлог ВРЗ у конструкцији са ОП (у функцији генитива) употребљава се у овом говору у једној од четири семантичке реализације просторног и месног значења предлога ПРЕКО, и то у оној којом се означава да се један предмет ставља на други, односно да један предмет стоји на другом⁶². На ову семантичку вредност предлога ВРЗ указују и остали истраживачи призренско-тимочких⁶³ и сродних косовско-ресавских говора⁶⁴.

6. 1. У говору јабланичког краја, као и у осталим призренско-тимочким говорима захваћеним апсолутним аналитизмом, наведено генитивно значење се исказује једино предлошко-падежном везом од предлога ВРЗ и ОП.

Тури најлон *врз њај лук* докле врне; све ву на куп нафрља, једно *врз друго*; што, бре обукјеш и капаран *врз кошуљу* на овој врћо; турили најлони *врз мокру иченицу*, она повукла буђу; ти прво лубеницу па *врз њума траву*, да се не види; прво компири па *врз компири* петлужани; квачка ги врљила, пилики једно *врз друго* заедно.

6. 2. Наведено генитивно значење с предлогом ВРЗ заступљено је и у осталим призренско-тимочким говорима.

У говорима Бучума и Белог Потока, предлог ВРЗ „означава да се нешто налази преко онога што је означено обликом општег падежа.“⁶⁵ Од примера које Богдановић наводи, овде ћемо дати само један: надену сено, па *врз сено* лемези, да не одува ветар. Сама дефиниција значења овог предлога јасно указује на семантичку везу с предлогом ПРЕКО, који је потврђен чак са седам семантичких реализација. Међутим, међу њима нема оног значења које би било у синонимији са значењем предлога ВРЗ.

Предлог ВРЗ са ОП, међу предлозима са генитивним значењима, наводи и Вукадиновић за говор Црне Траве и Власине: *туре врз сноп озгор*. Овде се каже да овај предлог „има значење *преко*“⁶⁶. Предлог ПРЕКО је са по једним примером

⁶² Види Р. Жугић 2006¹: 275.

⁶³ Н. Богдановић 1979: 108; Н. Богдановић 1987: 219; В. Вукадиновић 1996: 246; Љ. Тирић 1999: 157; Ј. Марковић 2000: 224; Р. Жугић 2005¹: XXXII и 44 (под *врз*).

⁶⁴ Д. Јовић 1968: 164; М. Грковић 1968: 137; Р. Симић 1980: 54.

⁶⁵ Н. Богдановић 1979: 108.

⁶⁶ В. Вукадиновић 1996: 254.

(изузев темпоралног значења са два примера) потврђен у више значења, али не и у значењу које има предлог ВРЗ⁶⁷.

Предлога ВРЗ има и у говорима Понишавља. Аутор каже да је овај предлог „синонимичан са предлозима *на* и *йреко*“, а од четири наведена примера овде ћемо пренети само један: човек *врз* човека. Међу више значења за предлоге НА и ПРЕКО, не наводи се и оно које је синонимично с предлогом ВРЗ.⁶⁸

У говору Заплања „овај предлог (предлог ВРЗ — подвлачење моје) има вредност стандардног *йреко* или сл.“ Ауторка се позива на: Симић 1980: 54, а од примера које наводн издвојили смо: врљајте туј зёмњу, ћушкајте *врз* њэг.

Богдановић за употребу предлога ВРЗ, уз констатацију да се он не јавља у стандардном језику, наводи четири примера од којих ћемо овде дати само један: *врз* куке оплен.⁶⁹

6. 3. Ресавски говор не бележи предлог ВРЗ у генитивним предлошко-падежним синтагмама.⁷⁰

У трстеничком говору, међутим, овај предлог у облику *врз* / *врс* и сложенем предлогу *повр* / *поврз* / *поврс*, иде уз генитив. У свим примерима које Јовић наводи (нпр.: *врс* *йрѣвѣ* је намѣшила поњаџу) различити облици предлога ВРЗ се налазе у конструкцијама са морфолошким генитивом⁷¹.

За предлог *врз* у левачком говору се каже да „има вредност стандардног *йреко* или сл.“⁷² У даљем тексту се прецизирају два значења: „значење контактне супраперкурзије“ (*врз* *одела* обучѣм) и позиционо значење (тò е само овако камен *врз* камена).

У говору Параћинског Поморавља, као што смо више пута констатовали у радовима који се баве генитивним значењима говора јабланичког краја, употреба ОП је чешћа у односу на остале косовско-ресавске говоре. У синтагмама с предлогом ВРЗ, ауторка такође наводи и пример са ОП: Немò *врз* *овò* *оделò* јòш нѣшто да тѳриш.⁷³

Милорадовић, за употребу овог предлога у параћинском говору сматра, да конструкција с предлогом ВРЗ има виши степен „конкретизације“ у поређењу са конструкцијом с предлогом ПРЕКО.⁷⁴ На основу наше грађе о заступљености падежних синтагми с овим предлозима, може се говорити о већој фреквенцији предлога ПРЕКО у овом значењу. Запажена је могућност његове супституције предлогом ВРЗ без померања наведеног значења, али та могућност у овом смислу нема општи карактер. Ово нас наводн на закључак о потврђивању става о вишем

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ Љ. Ћирић 1999: 157, 155–156 и 159.

⁶⁹ Н. Богдановић 1987: 219.

⁷⁰ А. Пецо — Б. Милановић 1968: 302, 309–310, 316, 321, 322–323, 327–328.

⁷¹ Д. Јовић 1968: 164.

⁷² Р. Симић 1980: 54.

⁷³ С. Милорадовић 2003: 118.

⁷⁴ Исто.

степену „конкретизације“ о коме Милорадовић прва говори, а ми још додајемо да је реч о добро уоченој семантичкој нијанси између ова два предлога.

6. 4. Разматрање предлошко-падежних синтагми с предлогом ВРЗ намеће неколико закључака: од предлога анализираних у овом раду, ово је једини предлог који се среће у свим осталим разматраним призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, изузимајући ресавски говор, за који нисмо нашли потврде.

6. 4. 1. Сви истраживачи ових говора истичу да предлог ВРЗ има семантичку вредност предлога ПРЕКО, али само неки од њих прецизирају оно значење вишезначењског предлога ПРЕКО са којим је ВРЗ у односу синонимије. Тако Жугић значење предлога ВРЗ у јабланичком говору доводи у синонимичну везу са четвртом семантичком реализацијом предлога ПРЕКО.⁷⁵ Симић за овај предлог, уз констатацију да има „вредност стандардног ПРЕКО“, истиче и то да ВРЗ има значење „контактне супраперкурзије“, а Милорадовић за говор Параћинског Поморавља сматра да предлог ВРЗ има виши степен „конкретизације“ у поређењу с предлогом ПРЕКО.

6. 4. 2. Док се у јабланичком, као и у свим осталим призренско-тимочким говорима овај предлог употребљава искључиво с ОП, у косовско-ресавским говорима овај предлог захтева Г. Једино се у говору Параћинског Поморавља овај предлог употребљава у Г/ОП.

ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

7. Примарна одлика генитивних предлошко-падежних синтагми просторне и месне семантике са овде разматраним предлозима, као уосталом и свих падежних облика говора јабланичког краја као јужноморавског, јесте везивање предлога за општи падежни облик, што је у складу са искључивом употребом аналитичког типа деκлинације.

7. 1. Од предлога са просторним и месним значењем, анализираних у овом раду, запажена је употреба два предлога којих нема у стандардном српском језику (предлози ПОЗА и ВРЗ), док се остали предлози јављају и у неколико варијанти основног предлога (ОКОЛ, СПОРЕД, ПРЕКАЈ, ПОВИШЕ, ИЗВИШЕ, НАВИШЕ).

7. 2. У раду се, уз разматрање значења наведених предлога, указује и на однос синонимије са одговарајућим предлозима у стандардном језику.

7. 3. Праћена је и употреба ових, или њима синонимичних предлога у осталим говорима призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске зоне.

7. 4. Установљено је да се неки од овде разматраних предлога (ВИШЕ / ПОВИШЕ / НАВИШЕ) јављају и у неким косовско-ресавским говорима (левачком и говору Параћинског Поморавља), али не и у неким призренско-тимочким гово-

⁷⁵ Р. Жугић 2006¹: 274–276.

рима (у говору Црне Траве и Власине, Понишавља, Бучума и Белог Потока и у говору Запања) у којима се искључиво употребљава предлог ИЗ(НАД) са ОП у функцији генитива. Такође, предлог ПОЗА је својствен само неким призренско-тимочким говорима који су уже опредељени као јужноморавски у целини (говор јабланичког краја), или у једном свом делу који се по положају наслања на јужноморавске говоре (говор Запања и говор јужноморавске зоне Алексиначког Поморавља), док је нпр. у говору Бучума и Белог Потока, као и у говору Црне Траве и Власине, у употреби искључиво предлог ИЗА са ОП. У косовско-ресавским говорима јављају се предлози ПОЗАДИ и ИЗА, који се иначе срећу и у оним говорним типовима призренско-тимочког дијалекта који нису јужноморавски (сврљишко-запањски и тимочко-лужички).

7. 5. Истраживање је показало да се предлошко-падежним синтагмама с наведеним предлозима, у говору јабланичког краја, реализују иста просторна и месна значења која карактеришу и књижевни језик. Диференцијација се очитује у употреби ОП у функцији генитива и употреби неког синонимичног предлога који је некада потпуно другачијег лика, а некада само фонетска варијанта одговарајућег предлога у стандардном језику.

7. 6. Реализацију просторног и месног значења с наведеним предлозима у говору јабланичког краја нисмо посматрали као изоловану појаву, већ у интеракцији са осталим призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, а све у циљу дефинисања једне појаве као системске и потенцирања лингвистичке универзалије о међусобном утицају говора у суседству.

7. 7. У раду се указује на степен употребе и ширења ОП у говорима косовско-ресавске дијалекатске зоне.

ЛИТЕРАТУРА

- А. Пецо / Б. Милановић 1968: Асим Пецо — Бранислав Милановић, *Ресавски говор*. — СДЗб XVII, Београд, 241–366.
- В. Вукадиновић 1996: Вилотије Вукадиновић, *Говор Црне Траве и Власине*. — СДЗб XLII, Београд, 1–317.
- Д. Јовић 1969: Душан Јовић, *Трстенички говор*. — СДЗб XVII, Београд, 1–240.
- Ј. Марковић 2000: Јордана Марковић, *Говор Зайлања*. — СДЗб XLVII, Београд, 7–307.
- К. Фелешко 1995: Казимјез Фелешко, *Значења и синтакса српскохрватског генитива*. — Београд.
- Љ. Ђирић 1999: Љубисав Ђирић, *Говори Понишавља*. — СДЗб XLVI, Београд, 7–262.
- М. Ивић 1957: Милка Ивић, *Једно поглавље из граматике нашег модерног језика — систем месних падежа*. — ГФФ, II, Нови Сад, 145–158.
- М. Ивић 1958: Милка Ивић, *Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику*. — ЈФ, XXII, Београд, 141–166.
- Н. Богдановић 1979: Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока*. — СДЗб XXV, Београд.
- Н. Богдановић 1987: Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*. — СДЗб XXXIII, Београд, 7–302.

- Р. Жугић 2005¹:** *Речник говора јабланичког краја*. — СДЗБ LII, Београд, IX — XLII + 1–470.
- Р. Жугић 2005²:** Радмила Жугић, *Еквиваленци адноминалног бесјредлошког генитива и генитивних синтагми с предлозима ОД и У за исказивање њосесивних значења у говору јабланичког краја*. — ЈФ LXI, Институт за српски језик САНУ, Београд, 179–189.
- Р. Жугић 2006¹:** Радмила Жугић, *Генитивне јредлошко-јадежне синтагме јросјорне и месне семантике у говору јабланичког краја*. — ЈФ LXII, Институт за српски језик САНУ, Београд 259–280.
- Р. Жугић 2006²:** Радмила Жугић, *Темјорално генитивно значење у говору јабланичког краја*. — ЗБМССС 69, Матица српска, Нови Сад, 217–225.
- Р. Жугић 2006³:** Радмила Жугић, *Исказивање значења јајртијивног адноминалног бесјредлошког генитива у говору јабланичког краја*. — ЗБМССС 70, Нови Сад, 349–364.
- Р. Жугић 2006⁴:** Радмила Жугић, *Предлози у релационим микројојопимима јабланичког краја (граматички и ономасјички аспект)*. — Годишњак за српски језик и књижевност, број 8, Филозофски факултет у Нишу, 135–144.
- Р. Симић 1980:** Радоје Симић, *Синтакса левачког говора 1, Ујојшреба јадежних облика*. — СДЗБ XXVI, Београд, 1–146.
- С. Милорадовић 2003:** Софија Милорадовић, *Ујојшреба јадежних облика у говору Парајинског Поморавља*. — Етнографски институт, књ. 50, Београд.

Радмила Жугић

ГЕНИТИВНЫЕ ПРЕДЛОЖНО-ПАДЕЖНЫЕ СЛОВСОЧЕТАНИЯ
С ПРОСТРАНСТВЕННОЙ И МЕСТНОЙ СЕМАТИКОЙ В ГОВОРЕ
ЯБЛАНИЧКОГО КРАЯ С ПРЕДЛОГАМИ *ОКО*, *ПОРЕД/СПОРЕД*, *ПОЗА*,
ВИШЕ/ПОВИШЕ/ИЗВИШЕ, *ВРЗ*

Резюме

В настоящей работе рассмотрены генитивные предложно-падежные словосочетания, обладающие пространственной и местной семантикой, образованные с помощью предлогов *око*, *јоред/сјоред*, *јоза*, *више/јовише/извише*, *врз*.

Основной характеристикой рассмотренных здесь генитивных предложно-падежных словосочетаний с пространственной и местной семантикой, а также всех падежных форм говора јабланичког, следовательно јужноморавског краја, является исключительное употребление аналитического склонения, т.е. выражение значения с помощью присоединения предлога общей падежной форме.

Отсутствие морфологического генитива, как это показал анализируемый материал, не создает препятствия при реализации соответствующих первичных и частотных генитивных пространственных и местных значений в данном говоре, т.е. значений, имеющихя и в стандартном языке.

Реализация генитивных значений с данной семантикой в говоре ябланинского края идентична состоянию в остальных призренско-тимочских говорах.

Сравнение с состоянием в косовско-ресавских говорах показало, что призренско-тимочские говоры, в большей или меньшей степени, оказали влияние на расширение аналитических конструкций с общим падежом в данной диалектной зоне.